

Tizenöt millió magyar irodalomtörténésze

GÖRÖMBEI ANDRÁS SORS ÉS ALKALOM CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2008
320 oldal, 2500 Ft

Görömbei Andrásnak eddig húsz önálló kötete jelent meg. Ez a szám már önmagában is tiszteletet parancsoló, de még mélyebben emeljük meg a kalapunkat, ha azt is számításba vesszük, hogy Sinka Istvánról, Sütő Andrásról, Nagy Lászlóról, Csoóri Sándorról, Nagy Gáspárról, az 1945–1980 közötti csehszlovákiai magyar irodalom történetéről ő írt elsőként monográfiát, hogy ugyancsak első között fordult figyelme az erdélyi, a délvidéki és a kárpátaljai magyar irodalom felé. Ráadásul munkásságának ez csupán az egyik oldala: a tudós egyetemi tanáré, a kutatóé. Ezen kívül számos társadalmi kötelezettségnek tesz eleget, társaságokban, alapítványokban, kuratóriumokban tevékenykedik, folyóiratot szerkeszt. Idén közéleti és magánemberként is az olvasók elé lépett Görömbei András. Sors és alkalmom című kötetében az 1975 és 2007 között írott búcsúztatóit, köszöntőit, ünnepi beszédeit, kiállítás-megnyitóit, valamint személyes vallomásait és a vele készült interjúkat gyűjtötte össze.

Nehéz, sőt veszélyes műfajok a fentebb felsoroltak, mert egy pár perces búcsúztató, vagy laudáció könnyen közhelyek, kötelező tiszteletkörök ismétlésévé szürkülhet. Görömbei Andrásnak ezt a buktatót sikerült elkerülnie. Úgy beszél barátairól, írókról, képzőművészekről, hogy sohasem mindenkire ráhúzható általánosságokat mond fel, hanem mindig az egyedi, az egyszeri embert mutatja be. Akkor is, ha a koporsójánál siratja el, mint Kormos Istvánt, Nagy Lászlót, Balázs Józsefet, Kiss Ferencet, Czine Mihályt, Kiss Tamást, Sütő Andrást, Nagy Gáspárt, s akkor is, ha laudálja őket, mint Németh Lászlót és Nagy Gáspárt. Görömbei Andrásnak különleges érzéke van egész életművek bemutatásához, felülről, távlatból nézéséhez. Ezt a képességét különösen jól kamatoztatja alkalmi beszédeiben. Jellemzései mindig tömörek, pontosak: Tóth Árpád a „szenvetés és a szépség költője”, Babits „katolicizmusa kultúra...”, Czine Mihály „küldetése: a népet nemzetté alakítani”, Ratkó József keserve, hogy „a szülőföld termőfölddé lett”. Hosszan idézhetném velősebbnél velősebb mondatait, mert könyvében tucatnyi hasonló telitalálat olvasható. Görömbei András kötete arra is bizonyosság, hogy bármiről, akár a hozzánk közelálló esendőségéről is lehet beszélni, csak el kell találni a megfelelő hangnemet. Például a vele született kíméletességgel említi meg tanára, később kollégája,

Kovács Kálmán debreceni professzor önpusztító életmódját. Kertelés nélkül kimondja, hogy Csengey Dénes olykor nem kellő alázattal hajolt témái fölé, de ennek ellenére sem sértő a cikke, mert a kivételes egyéniséget nagyra becsülte idő előtt elhunyt tanítványában. Utánoszthatatlan az a tapintat, ahogyan szeretett tanára, a „pogány szent”, Julow Viktor ateizmusáról értesülünk: „Szelíd jóságát (...) kultúrája táplálta. Egyéb transzcendens vigaszt nem keresett.” Bíráló megjegyzései sohasem bántóak, mert nem ítélkezik, nem pálcát tör az emberi gyengeségek fölött, hanem megadóan tudomásul veszi, hogy „újra és újra leesik a sárba az Embernek arca”.

Külön ki kell emelni írásai szépírói erényeit és közérthetőségét. Méltó örököse ő atyámesterének, Czine Mihálynak, a magyar irodalom szépszavú vándorprédikátorának. A posztmodern nyakatekert, áltudományos szakszargonja korában Görömbei András tudatosan törekszik rá, hogy tanulmányai egyszerre legyenek szakszerűek és közérthetőek. Illyéssel együtt vallja, hogy a „nyelv ügye magyarságunk és emberségünk ügye”. Nemcsak nyelvhasználata, hanem irodalomszemlélete is szembe úszik az irodalmat merő játékká, alany és állítmány egyeztetésévé alacsonyító posztmodern árral. Meggyőződése szerint az irodalom létünk legfontosabb kérdéseit boncolgatja, s egyetértően idézi Illyés Gyulát: „A magyar irodalom minden időben a nemzeti önismeret legfontosabb és leggazdagabb forrása volt.”

Embertársai iránti tiszteletét akkor is megőrzi, ha azok már-már méltatlanná válnak erre. Példaként könyve legindulatosabb, a 2004. december 5-i népszavazás kapcsán írt cikkét említem. A tehetetlen elkeseredés, a reménytelenség Illyés öszövétségi átkát sodorja a szájára – „Szóródj világgá, söpredék” –, de pár mondatnál később már visszazökken a megszokott kerékvágásba, s higgadtan azon töpreng, miként sülyedhettünk olyan mélyre, hogy eltaszítottuk magunktól határon túli testvéreinket. A megbocsáthatatlan árulást levezénylő főkolomposról sem beszél gyűlölettel, csak szinte helyette szégyelli magát: „Nem hittem, hogy van olyan miniszterelnök, aki erre képes...” Ösztönösen követi Seneca intését: óvakodik a haragtól. Nem az ellenfelet gyűlöli, hanem az övét szereti. Egy kicsit mindig gyanúval ízlelgettem Simone Weil szentenciáját, miszerint a hazát csak részvétellel szabad szeretni. Ha Görömbei András megfontolt, cselekvő hazaszeretete belefér ebbe a részvétfelfogásba, kibékülök a francia filozófusnő gondolatával. Görömbei Andrásnak a kommunista rendszerben is az volt, s ma is az a legfőbb „vétké”, hogy nemcsak jeles tudós, de egyben népéért aggódó hazafi is. (1971-ben egyetemi bizottságok témája volt „nacionalizmusa”, mert Sütő Andrásról tartott szemináriumot, s azt nyilatkozta, hogy Németh László a Bibliája.) Egész életében a magyarságot szolgálta, s nemcsak a rendszer-változtatás óta, hanem pályája kezdetétől egyetemes magyarságban gondolkodik, s nem csupán lélekben, hanem tollával is tizenöt millió magyar irodalomtörténésze. Akkor kezdett el a határon túli irodalmakkal foglalkozni, amikor a honi hatalom még a határokon túli magyarság létéről sem volt hajlandó tudomást venni.

A kötet „alkalmi” cikkei is líraian szépek, de a legemlékezetesebbek a tanárai alakját felidéző portrék, valamint „sorsbeszámoló”, a vallomásos interjúk saját életéről. Regénybe illő a sorsa: 1956 után, a senkinek sem ártó édesapját félholtra verték, börtönbe vetették, s az apa el sem követett „bűneiért” a fia is bűnhődött: kitűnő bizonyítványa ellenére nem vették föl állami középiskolába. Végül létszámfölöttiként a szülői háztól háromszáz kilométerre fekvő győri bencés gimnáziumba került. A gondviselés kiváló tanárok ke-

zére bízta: Nádasi Alfonz, Kodály legendás gyóntatója oroszra tanította, irodalomtanára Bánhegyi Jób volt, akiről azt szokás számon tartani, hogy ő érettségiztette le Habsburg Ottót, pedig ez csak egy múló pillanat volt hosszú és eredményes tanári pályáján. Görömbei Andrásra élete következő állomásán, a debreceni egyetemen újra figyeltek az égiek, akik a cívis városban tanáraiban, mindenekelőtt Barta János professzor személyében öltöttek testet. „Rovott családi és klerikális reakciós” múltja ellenére ő vette föl a bölcsészkarra, negyedévesként, pannonhalmi „közbotrány okozása” idején – Bánhegyi Jób a kiránduló egyetemisták szeme láttára megölelte hajdani tanítványát – ő mentette meg a kirúgástól, majd rendkívüli körülmények között ő tartotta bent az egyetemen. Ezen utóbbi esetről dióhéjban bár, de külön kell szólni. Huszonévesen, pályáján induló, státus nélküli szerződéses egyetemi oktatóként választút elé állították Görömbei Andrást: vagy együttműködik a titkosrendőrséggel, vagy bizonytalanság, kilátástalanság lesz az osztályrésze. Bár fegyvert fogtak rá, ő szorult helyzetében is a tisztesség útját választotta. Ekkor lépett közbe Barta János. Közölte az egyetem vezetőségével, ha egy órán belül nem lesz az asztalán tanítványa tanársegédi kinevezése, másnap, az Akadémia közgyűlésén világgá kürtöli, hogy Debrecenben csak az lehet egyetemei oktató, aki spiclinek áll.

Görömbei András életútja nem azért párját ritkító, mert mindig volt ereje a keskeny úton járni és nemet mondani az olcsó karrier csábításának – erre, ha kevesen is, mások is képesek voltak –, hanem főként azért, hogy az ellenséges környezet ellenére is sikeres, ragyogó pályát futott be. Már fiatalon a debreceni bölcsészkar egyik legnépszerűbb tanára volt. A kommunista rendszer hiába próbálta elgáncsolni, csak lassítani tudta pályája felívelését, megállítani nem. Az 1970-es évek elején a félig-meddig még mai is fekete báránynak számító Sinka Istvánról írt monográfiát; munkája öt év várakozás után látott napvilágot. A csehszlovákiai magyar irodalomról írott művét ugyancsak öt év kényszerpihenőre kárhoztatták. Kortárs írókkal készített interjú-kötetét tizenöt évig fektették el. Sok tényező szerencsés együttállására volt szükség pályája kibontakozásához. Mindenekelőtt Görömbei András kétségbevonhatatlan tehetségére, munkabírására – nem véletlenül idézi előszeretettel a latin mondást: *Non recuso laborem* –, szelíd állhatatosságára, meg még sok minden másra is: egyebek között a tartást adó, felnevelő családi környezetre, a bencés gimnázium és a bencés tanárok értékörző és értékközvetítő szellemiségére, s olyan nagy tekintélyű pártfogókra is, mint Barta János akadémikus.

Görömbei Andrást egy pillanatig sem fenyegette a mélyről jött tehetségekre oly gyakran jellemző önpusztító életvitel. Szinte minden sikerült neki az életben, nemcsak tudósi és közéleti pályáján, hanem magánéletében is. Abban a ritka, kiváltságos szülői örömben is része lehetett, hogy könyve borítóját képzőművész leánya tervezte.

Görömbei András életútjának, egyéniségének vezérmotívuma a hűség. Mindvégig hű maradt önmagához, családjához, tanáraihoz, barátaihoz, szülőföldjéhez, az értékközpontú irodalomhoz és a magyarsághoz: határainkon innen és túl. Arra tanít bennünket, amire Polonius tanítja Laertest a Hamletben: „Mindenek fölött / Légy hű magadhoz: így, mint napra éj, / Következik, hogy ál máshoz se léssz.”

Babus Antal